

Jogailaičiai ir atmintis

Rec.: Natalia Nowakowska (ed.), *Remembering the Jagiellonians*, London: Routledge, 2018.

Remembering the Jagiellonians – pirmoji didelio projekto „The Jagiellonians: Dynasty, Memory and Identity in Central Europe“ (*Jogailaičiai: dinastija, atmintis ir identitetas Centrinėje Europoje*), trukusio penkerius metus (2013–2018), publikacija¹. Didžiuliam projekte, kuris Lietuvos žiniasklaidoje susilaukė tik menko dėmesio², dirbo šešių istorikų iš įvairių Europos šalių komanda. Pagrindiniu projekto tikslu patys tyrėjai įvardijo bandymą pateikti naujas tyrimo perspektyvas, susijusias su Jogailaičių dinastija.

Šios knygos leitmotyvu būtų galima laikyti 1548 m. Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo laidotuvių metu išstartus lenkų istoriko Martyno Kromerio žodžius „kas gi nėra girdėjęs apie Jogailaičių giminę?“ Savo gyvavimo metu Jogailaičiai valdė didelę Europos dalį: Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, Lenkijos, Bohemijos, Vengrijos karalystes, Transilvaniją, o tai sudaro maždaug 25 procentus šių dienų Europos Sąjungos valstybių. O dar pridėkime vakarinę šiandieninės Rusijos dalį, dabartines Baltarusijos bei Ukrainos valstybes. Tai, atrodytų, daugumai žinomi dalykai. Pagrindiniai knygoje keliami klausimai – kodėl ir kaip Jogailaičiai buvo pamiršti; kodėl kitos dinastijos išliko kultūrinėje atmintyje, o Jogailaičiai ne; kaip atsimenami Jogailaičiai valstybėse, kurios susikūrė jų buvusiose valdose – peržengia įprastines istorijos tyrimo lauko ribas ir pateikia bandymą susieti net tris skirtingus tyrimų laukus: viduramžių ir Renesanso Europos istoriją, moderniųjų laikų istoriją bei šių dienų atminties studijas³.

¹ Projekto interneto svetainė – <https://www.jagiellonians.com/>.

² Galima paminėti tik vienintelį lietuvių kalba pasirodžiusį tekstą apie projektą, parengtą interneto portalo ANGLIJA.today korespondento Vytauto Giros interviu su projekto dalyve G. Mickūnaite, publikuotą dviejuose Lietuvos interneto dienraščiuose: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/istorija/oksfordo-universiteto-jogailaičiu-projekto-dalyve-giedre-mickunaite-tai-didi-dinastija-582-471293>; <https://kultura.lrytas.lt/istorija/oksfordo-universitetas-jogailaičius-prilygino-tiudorams.htm>.

³ Lietuvių skaitytojui tokie darbai neturėtų būti naujiena, žr. p.lg. A. Nikžentaitis, *Vytauto ir Jogailos įvaizdis Lietuvos ir Lenkijos visuomenėse*, Vilnius, 2002; D. Baronas, D. Mačiulis, *Pilėnai ir Margiris: istorija ir legenda*, Vilnius, 2010; D. Mačiulis, R. Petrauskas, D. Staliūnas, *Kas laimėjo Žalgirio mūšį? Istorinio paveldo dalybos Vidurio ir Rytų Europoje*, Vilnius, 2012.

Knygos geografija – plati. Joje aptariami Jogailaičių atminties reiškiniai ir realijos buvusiose ar esamose Lietuvoje, Lenkijoje, Vengrijoje, Slovakijoje, Bohemijoje, vokiškuose kraštuose, Švedijoje, Suomijoje, Baltarusijoje, Ukrainoje ir Rusijoje. Šių šalių pagrindu yra suskirstytas visas knygos turinys.

Įvadinėje knygos dalyje, parašytoje pačios projekto vadovės Natalijos Nowakowskos, iš karto atkreipiamas dėmesys, kad tai yra pirmasis bandymas tirti Jogailaičių atminimą tokia dideliame geografiniame plote. Vidurio Rytų Europoje viduramžių ar ankstyvųjų naujųjų laikų atminties studijos tik pradeda skintis kelią, nes šiame tyrimų lauke dominuoja palyginti nesenų istorinių įvykių (Antrojo pasaulinio karo, socializmo laikotarpio, 1989-ųjų ir pan.) atminties tyrimai. Tad neturėtų būti keista, kad, kalbėdami apie atmintį, susijusią su daug senesniais įvykiais ar reiškiniais, tyrėjai susiduria su dideliais metodologiniais sunkumais. Pavyzdžiui, keblumų kelia sąvokos. Žodžio *atmintis* vartojimas, kalbant apie viduramžiais ar ankstyvaisiais naujaisiais laikais įvykusių įvykių ar reiškinų reprezentaciją šiandienoje, neretai gali skambėti ganėtinai keistai. Tad knygoje aptinkami skirtingų autorių skirtingi bandymai įvardyti šiuos fenomenus (pavyzdžiui, istorinė kultūra (*historical culture*), istorinės reprezentacijos (*historical representations*), istorinė sąmonė (*historical consciousness*)⁴. Telioka viltis, kad šie bandymai įgaus aiškesnę prasmę ir užmėgs rimtą polemiką ateityje.

Įvadinę knygos dalį galėtume laikyti iš dalies ir teorine knygos dalimi, kurioje aptarti metodologiniai aspektai skaitytoją lydi visuose knygos tekstuose. Joje pristatomi erdvės ir laiko dimensijų modeliai, kuriuos svarbu įsisąmoninti atliekant tokio pobūdžio tyrimą. Tai gi paaiškėja, kad Jogailaičių atmintį galima tirti ne tik vienos nacionalinės valstybės ribose. Tokias patirtis galima lyginti su kitų valstybių patirtimis, ieškoti turinčių sąlyčio taškų arba panašių (o gal net kardinaliai priešingų) atminties realijų, ar net tokių atminties diskurso realijų, kurios peržengia valstybių sienas ir yra labiau susijusios su regionu, žemynu ar net visu pasauliu. Atmintis keliauja ne vien erdvėje, bet ir laike. Atmintis nėra konstruojama vien iš vienalaikių dalykų, bet turi savo istoriją bei šaknis. Pastarasis – atminties keliavimo laike – aspektas iš tiesų lengvai šokiruoja, nes ne vienas knygoje aptariamas Jogailaičių atsiminimo aspektas yra atsiradęs dar XVI a. (pavyzdžiui, Čekijoje gajus ganėtinai neigiamas Vladislovo II ir jo sūnaus Liudviko Jogailaičio įvaizdis).

Nebandant atpasakoti visų devynių knygoje pateikiamų tekstų turinio, svarbu pabrėžti, kad knygoje pateikiama Jogailaičių atminties situacija yra iš tiesų kebli. Jogailaičiai liko be vietos. Savotiškame *limbo*. Bet ne dėl to, kad jų atmintis yra užgožta XX a. įvykių atminties. Juos užgožė ar net išstūmė iš atminties kiti dalykai: kitos dinastijos, kiti asmenys, XIX a. nacionaliniai atgimimai, Rusijos imperijos istorijos politika (aktuali Baltarusijoje, Rusijoje ir Ukrainoje), pralaimėti mūšiai (1526 m. Mohačo mūšis ir Čekija, Vengrija, Slovakija). Kaip minėjau, kai kurie dinastijos atminties aspektai siekia net XVI a. Skaitydamas šioje knygoje esančius istorikų tekstus pradėdi suprasti, kad Jogailaičių dinastija visada buvo šalia *kažko*, judančio visai kita kryptimi. Šalia politinės tautos (pavyzdžiui, Bohemija), šalia turtingų vokiečių kunigaikščių (t. y. jų žmonos), šalia kraštutinių dešiniųjų pažiūrų aktyvistų (pavyzdžiui, Liudvikas Jogailaitis, tas pats Mohačo mūšis prieš Osmanus,

⁴ Šioje recenzijoje paprastumo dėlei bus vartojamas įprastas *atminties* terminas.

Čekija ir pabėgėlių klausimas). Kartais Jogailaičiai buvo tiesiogiai susiję su neigiamais reiškiniais, pavyzdžiui, dėl imperinės Rusijos politikos Rytų Europoje Jogailaičiai buvo susaistyti su polonizacija, tironija ar net vakarinių rusų žemių uzurpavimu. Tad skaitytoją gali lydėti jausmas, kad niekas, be Lenkijos ir Lietuvos istorikų, iš tiesų netyrė Jogailaičių (kaip dinastijos). Ir tai būtų beveik visiška tiesa. Vienu svarbiausių Jogailaičių užmiršimo aspektų galėtume įvardyti paprastą tyrimų nebuvimą, kuris yra nulemtas pirmiau paminėtų priežasčių ir jų sukeltų *mitų*.

Būtų visiška netiesa sakyti, kad *atminties vietų*, susijusių su Jogailaičiais, visai nėra. Istorikų atliktame tyrime pristatomos ne tik daugumai žinomos Jogailaičių atminties išraiškos (ne tik fizine prasme), bet ir atrandama naujų. Štai, pavyzdžiui, Vengrijoje kadaise žaistas vaikų žaidimas „*Lengyel László jó királyunk*“ (Mūsų gerasis karalius Vladislovas), panašus į Lietuvoje žaistą „*Ali Baba*“ žaidimą, ar XX a. pradžioje atsiradusi *Landshuter Hochzeit* (Landshuto vestuvių) tradicija – inscenuotas 1475 m. vykusių Jadvygos Jogailaitės ir Jurgio Turtingojo vestuvių vaidinimas – vykstantis iki šių dienų (kitas vaidinimas planuojamas 2021 m.), ar lietuvių menininko Žygimanto Augustino darbai. Tai tik dalis labai įdomių detalių, kurios pateikiamos knygoje. Tačiau tiesos dėlei reikia paminėti, kad daugumoje tokių pavyzdžių Jogailaičiai tampa tik dekoracija. Ne veltui knygoje skirtingi autoriai ne kartą kalba apie Jogailaičių atvaizdus ant įvairių suvenyrų.

Manau, kad galima drąsiai teigti – pirmasis projekto leidinys tikrai pavyko. Jį skaitydami ne tik geriau galime pažinti buvusių Jogailaičių valdų istorinę atmintį apie juos, bet ir Vidurio Rytų Europos regiono istorinę atmintį *per se*. Taip pat labai svarbu, kad viduramžių ir ankstyvųjų naujųjų laikų atminties istorijos tyrimai po truputį braunasi ir į Vidurio Rytų Europą. Tai iš tiesų sunkūs tyrimai dėl savo metodikos bei medžiagos kiekio, bet atskleidžiantys daug svarbių dalykų, o į visiems įprastus reiškinius leidžiantys pažiūrėti iš kito kampo. Galiausiai knyga gali tapti nebloga metodine medžiaga kalbant apie dinastiją, jos (pa)likimą ir atmintį ne vien dėl pateikiamos empirinės medžiagos, bet ir dėl gausios knygoje naudojamos istoriografijos. Tai tikrai knyga, kuri peržengia tradicinę medievistikos / naujaamžistikos takoskyrą ir gali būti aktuali daugumai istorijos tyrėjų. Dabar telieka laukti kitų projekte numatytų išleisti publikacijų ir tikėtis, kad tai taip pat bus geri ir kokybiški darbai.

Povilas Andrius Stepavičius